

פרשת צו

הרב שמעון קליין

מאדם ועד קרבן

מבוא והקשר

מהו קרבן? האם חוק א-להים הוא? האם טבע אנושי? מהי תנועת נפשו של המקריב קרבן? שאלות אלו יעסיקו אותנו בעיון זה. נשקיף אליהן לאור שתי הפרשות הראשונות בספר ויקרא - פרשת ויקרא ופרשת צו. נעסוק בכפילות ובפערים בין השתיים, ומעבר לכך, בשאלת הרצף ביניהן. במבט פשוט, נראות השתיים כמי שעוקבות זו אחר זו, אלא שלא פשוט הדבר. על פי הפתיחה לפרשה הראשונה, היא נאמרה באוהל מועד (ויקרא א', א'), ולעומת זאת חתימת הפרשה השנייה משייכת אותה להר סיני (שם ז', ל"ח). סתירה זו גרמה לפרשנים לחלק בין מקום ומועד אמירתן של השתיים. הראשונה שייכת למקומה, אל התקופה שלאחר בניית המשכן, והשנייה משויכת לאחור, מהווה המשך ישיר לפרשיות בספר שמות¹. בעיונו, נעמיד שאלה זו למבחן.

רגע לפני העיון, נלך צעד לאחור, אל הקשר הרחב של ספר ויקרא, בזיקה לתהליכים הפוקדים את העם, כפי שהם משתקפים משלושת החומשים: שמות, ויקרא ובמדבר. מבט זה יסייע לנו להבין טוב יותר את המתרחש בספר זה, ובאופן ממוקד יותר - את טיבם של הקרבנות.

בין שלושה חומשים

שלושה נושאים עיקריים נוכחים בספר שמות. בראשון - תיאור התהוות העם במצרים, עבודתו רבת השנים ועד ליציאתו ממנה. בשני - מפגש בין העם ובין א-להי במעמד הר סיני. המפגש לוה בשבר גדול - בעשותם עגל זהב, והיה בו ביטוי לפער הגדול הקיים בין העמדה הרוחנית בה היו נתונים, לבין הרף הגבוה אליו מזמין אותם א-להים. חלק זה מסתיים במתן 'לוחות שניים' ובתהליך מורכב של תיקון ופיוס. צלע שלישית לספר - בנייתו של המשכן, המאפשר מפגש בין א-להים לבין בני עמו על בסיס קבוע. תחת

היראות האש והענן בראש ההר, ישכנו אלה מעתה - בקרב המחנה.

השראת השכינה בקרב המחנה אינה מובנת מאליה, בוודאי לא לאחר השבר הגדול בחטא העגל. השאלה המתבקשת היא - מהו המענה לפער הגדול, אולי הגדול מנשוא, בין אורח חייו של העם, לבין דרישותיו של א-להים העומד לדור מעתה עמם, בשכנות בקרב המחנה?

שני פתרונות קונספטואליים שונים מוצעים בכתוב, בשני החומשים העוקבים - ויקרא ובמדבר. 'הנכחה של השמים' - בספר ויקרא, 'העצמה של העם' - בספר במדבר. וביתר הרחבה: ספר ויקרא אוצר מתחילתו ועד סופו את דברי ה'². המקום ממנו הם נשמעים - אוהל מועד, ובהמשך ייזכר גם הר סיני. אין תאריכים בחומש זה, ובכך מוצג דבר א-להים מנקודת מוצא שאינה תלויה בזמן. עמדת העם ובחירתם החופשית אינם מהווים נושא, כי אם דבר א-להים ומצוותיו. גם ספר במדבר פותח בתיאור דבר ה' אל משה באוהל מועד, אלא שהנושא בו אינו תוכן הדיבור הא-להי כי אם - עמדת העם, במציאות בה העצמתם עומדת במוקד האירועים. החל מארגון המחנה - בציון שמות הנשיאים, מנין העם, סדור השבטים "אֵישׁ עַל מִחְנֵהוּ וְאֵישׁ עַל דָּגְלוֹ", ובהמשך - בעיסוק שיטתי במשברים הפוקדים את העם עד ערב כניסתם אל הארץ.

שני ספרים הם, וביניהם מתקיים תהליך. בספר ויקרא מתבצע הצעד הראשון, בקדש ה'אומר את דברו', מציג תביעה אל השלם - מבית היוצר של הא-להים. ספר במדבר מבצע את הצעד הנוסף, המתבקש - בהתמקדו בעם נושא הרעיון הא-להי, בקורותיו ובהעצמתו. זהו שלב מורכב יותר, וככזה הוא משתרע על פני תקופה ארוכה - החל מן השנה השנייה, ועד שנת הארבעים, אוצר בתוכו את שני הקרבנות שגשבר בתקופה זו.

קרבן מהו?

כעת, נחזור אל ספר ויקרא, נבקש להבין - 'קרבן מהו?' פרשיית הקרבנות פותחת במילים: "אָדָם כִּי יִקְרִיב מִקָּם קֶרְבָּן לַיהוָה מִן הַבְּהֵמָה מִן הַבָּקָר וּמִן הַצֹּאן תִּקְרִיבוּ אֶת קֶרְבָּנֵכֶם" (ויקרא א', ב'). השורש ק.ר.ב. מלמד על תנועה של

¹ כך מבין ר' דוד צבי הופמן בפירושו לספר ויקרא (עמ' כ"ב-א). לדעתו הפרשה הראשונה נאמרה למשה באוהל מועד, והשנייה - קדמה לה, ונאמרה במעמד הר סיני. בעקבות עמדה זו הלכו הרב אברהם שמאע, במאמר במגדים ב' (שתי מגמות בחנוכת המשכן והשתקפותן בתורת הקרבנות), הרב אלחנן סמט, בעיונו לפרשת צו (סדרה ראשונה), והרב ברוך קהת, במאמר במגדים נ"ד (חוקי הקרבנות - ויקרא לעומת צו). שלושתם פירשו את הפער בין שתי הפרשות כמי שמצביע על קיומן של שתי מגמות בתפישת הקרבנות. בדומה לדבריהם, נבחין בעיון זה בפער מהותי המתקיים בין השתיים, אך בשונה מדבריהם, נצביע על רצף המתקיים ביניהן, רצף שלו השלכות בתחום התוכן והמשמעות.

² להוציא שתי פרשיות בהן ישנה התרחשות הכוללת פעולות או דיבורים של משה: פרשיית ימי המילואים והיום השמיני (פרקים ח'-י), ופרשיית המקלל בפרק כ"ד.

הנפש" העולה על גבי המזבח⁵. צעדים אלו עשויים לפוגג במעט את תחושת השליטה והכוח המוטבעים ב'עולם הזה', להתנער ממגבלותיו, ותחתיהן ליצור עמדה רוחנית ומופשטת יותר - לפני ה'⁶.

'בין ויקרא לבין פרשת צו'

בפתח העיון שאלנו: האם חוק א-להים הוא הקרבן? האם טבע אנושי? דומה שהתשובה לשאלה זו שונה בין פרשת ויקרא לבין בפרשת צו.

בפרשת ויקרא:

וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה וַיֹּדְבֶר ה' אֵלָיו מֵאֵל מוֹעֵד לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אָדָם כִּי יִקְרִיב מִמֶּם קֶרֶבֶן לַה' מִן הַבְּהֵמָה מִן הַבֶּקֶר וּמִן הַצֹּאן תִּקְרִיבוּ אֶת קֶרְבָּנְכֶם: אִם עֹלָה קֶרְבָּנוּ מִן הַבֶּקֶר זָכָר

⁵ בתיאור הגלוי בפרשה היבט זה אינו מודגש, יחד עם זאת רישומו ניכר בכמה מובנים: בקרבן שלמים זורקים את הדם על המזבח, את החלב המכסה את הקרב, את החלב אשר על הקרב, את הכליות ואת החלב אשר עליהן (שם ג', ב'ה'). הדם מסמל את הנפש, והחלקים המורמים לגבוה הם פנימיים, בהם טבועים כוחות חיים ועצמיות. במנחה - הנתינה היא אמנם מן הצומח, ובמובן זה אין כאן העלאה של כוחות חיים, אך תנועת החיים והעצמיות מתבטאת בנפשו של הכהן, הקומץ - בתנועה של לקיחה המלווה בקמיצת ידו ביחס למה שהוא חוצה לה. מכיוון נוסף - בהמשך ספר ויקרא, אוסר הכתוב שחיטה שאינה משמשת כקרבן המובא 'פתח אוהל מועד': "אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחֹט שׂוֹר אוֹ כֶּשֶׂב אוֹ עִז בַּמִּחֲנֶה אוֹ אֲשֶׁר יִשְׁחֹט מִחוּץ לַמִּחֲנֶה: וְאֵל פֶּתַח אוֹהֶל מוֹעֵד לֹא הֵבִיאוּ לַהֲקָרִיב קֶרֶבֶן לַה' לִפְנֵי מִשְׁכַּן ה' דָּם יִחֹשֵׁב לְאִישׁ הַהוּא דָם שָׁפָךְ וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עַמּוֹ" (ויקרא י"ז, ג'-ד'). בפסוקים אלו נתפשת שחיטה שהיא מחוץ לפתח אוהל מועד כשפיכות דמים. לפי מבט זה, נטילת חיים מותרת רק במעמד בו הם מוקרבים לפני ה'. ובהמשך הפרשייה שם: "כִּי נִפְשׁ הַבָּשָׂר בָּדָם הוּא וְאֲנִי נִתְּתִי לָכֶם עַל הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי הַדָּם הוּא בְּנַפְשׁ יִכְפֹּר" (שם י"ז, א) - נפש הבהמה היא בדם, והיא ניתנה לכם על מנת לכפר על נפשתיכם.

גם במקורות נוספים נתפש המקריב כמקריב את נפשו: כך בסיפור העקידה, בו האיל מוקרב כעולה תחת יצחק: "וַיֵּשֶׁא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה אֵיל אַחֵר נֹאֲחָז בְּסֶבֶף בְּקֶרְנוֹ וַיִּלָּךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת הָאֵיל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ" (בראשית כ"ב, ג); כך בסיפור מותם של נדב ואביהוא, המקבל משמעות הדומה לקרבן: "וַתֵּצֵא אִשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמָתוּ לִפְנֵי ה': וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֱהֲרֹן הוּא אֲשֶׁר דָּבַר ה' לֵאמֹר בְּקִרְבִּי אֶקְדֹּשׁ וְעַל פְּנֵי כָל הָעָם אֶכְבֹּד וַיֵּדַם אֱהֲרֹן" (ויקרא י', ב').

⁶ אם נבוא לדמיין תנועת נפש בחיים שלנו, הדומה להקרבת קרבן, נוכל לדבר על אדם המתמסר בלי גבול לקיומו של ערך גבוה, מעמדה של הקרבה, וויתור על העצמיות לטובת קיומו; המוכנות למסור את הנפש במלחמות ישראל היא דוגמא להתמסרות נוכח קיומו של ערך גדול, שבקיומה החיים מקבלים משמעות גבוהה.

הבהמה מעמדה רחוקה, אל מצב של קרבה³. הקרבה היא קרבת ה'. כך עולה מן האזכור החוזר ונשנה לנוכחות ה' במעמד ההקרבה: בשיוך הקרבן אליו - "אָדָם כִּי יִקְרִיב מִמֶּם קֶרֶבֶן לַה'"; המקום בו הוא מוקרב - "אֶל פֶּתַח אוֹהֶל מוֹעֵד יִקְרִיב אֹתוֹ לִרְצֹנוֹ לִפְנֵי ה'" (שם ג'), מקום השחיטה - "וַיִּשְׁחֹט אֹתוֹ עַל יַד הַמִּזְבֵּחַ צֹפֶנָה לִפְנֵי ה'" (שם י"א), ועד התוצאה - "עֹלָה הוּא אֲשֶׁה רִיחַ נִיחֹחַ לַה'" (שם י"ג). כל אלו מצביעים על דבר המתחולל בין האדם לבין א-לוהים בעת הקריבו הקרבן. אלא שיש לשים לב לטיבו. מה מתרחש בו?

בניגוד למצב בו אדם נותן את השייך לו במתנה לרשות גבוה, ובעקבות זאת - נוצרת קרבה מתוך הדדיות, כאן לא מדובר על נתינה והעברת רשות. הסיבה: בחומש זה קיימת רשות אחת, והיא של א-להים⁴. לא מפגש בין 'שניים' מתרחש כאן, לא אדם המביא את שלו, מחדש ויוצר - לפני ה' כי אם אדם המקריב - ומברר בכך ש'הכל שלו'.

קודם לכן הצבענו על 'הנכחת השמים' המתקיימת בספר ויקרא. כעת נוכל לזהות את המימוש לכך בפרשיית הקרבנות: ראשית, ההקרבה כרוכה בויתור על רכוש בשווי רב, לצד זאת מוטמעת באדם תפישה לפיה הרכוש אינו באמת שלו. הצעד הבא הוא פעולת ההקרבה, הכוללת התייחסות אל החיים השבים אל מקורם, ואל הדם ('הוא

³ הלשון 'קריב' המתארת הבאת קרבן היא בבניין הפעיל, והיא מצביעה על הנעת פעולה. שימוש בבניין קל, בתיאור אדם המקרב את הקרבן היה מתמקד בקרבן, בתנועת קירובו, בשונה מבניין הפעיל המצביע על מעורבות האדם המקריב. בדומה לכך: לפעול - פירושו לבצע פעולה במובן הפיזי. להפעיל - פירושו להניע את הפעולה. הראשון מוצב בעמדה מעשית, השני מוצב בעמדת שליטה או מנהיגות. עמדה זו היא פנימית ומשמעותית.

⁴ ראה בהרחבה על כך בעיוננו לפרשת ויקרא. עובדה זו מתיישבת עם תופעה כוללת בספר ויקרא: במהלכו האדם אינו יוצר קדושה. אין אזכור לעובדה שאת המקדש בנו בני אדם, ואפילו דבר הקדשתה של בהמה לעבודת הקרבנות נלמד מפסוקים בספר דברים ולא מפסוקים בספר ויקרא: "תנו רבנן: מוצא שפתיך - זו מצות עשה, תשמר - זו מצות לא תעשה, ועשית - אזהרה לבית דין שיעשוק, כאשר נדרת - זה נדר, לה' אלהיך - אלו חטאות ואשמות עולות ושלמים, נדבה - כמשמעו, אשר דברת - אלו קדשי בדק הבית, בפיך - זו צדקה" (ראש השנה ו', ע"א); על בסיס הפסוק "מוֹצֵא שְׁפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעִשִּׂיתָ כְּאֲשֶׁר נִדְּרַת לַה' אֶל-לִהְיוֹךְ נִדְבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ" - דברים כ"ג, כ"ד).

יוצאת דופן היא פרשיית ערכין, המתארת מצב בו אדם מקדיש את ערכו של דבר, וההקדש חל. מקומה בספר ויקרא יכול להתפרש בצורות שונות: ראשית, זוהי פרשייה חותמת, שאכן יש בה נימה מעט שונה. לצד זאת - ההקדש המדובר הוא הקדש ממון, לא הקדש גוף. הקדש זה הוא פחות מוחשי, והלכותיו קלות יותר. מעבר לכך - בפרשה זו הכהן קובע את הערכים, וחלקם הגדול קבועים על ידי התורה. ייחוד זה מצמצם את המשקל הקיים ליצירת האדם באלו.

שאלה שכבר עסקו בה רבים: מהו הצורך בחלוקה בין פרשת ויקרא לבין פרשת צו? שתי הפרשיות עוסקות בהלכות הקרבנות - עולה, מנחה, שלמים חטאת ואשם, ואך מתבקש הוא לצרפן לאחת? כותרת שונה פירושה גם משמעות שונה, נקודת מבט אחרת. הראשונה צופה אל הקרבן מנקודת מבטו של האדם המקריב, השנייה - צופה על הקרבן מנקודת מבט של עבודת המזבח. בשורות הבאות נבקש לזהות מה מגולם בכל אחת מן העמודות.

הקרבנות בפרשת ויקרא

נפתח במבנה בו ערוכה פרשת ויקרא. שתי כותרות מוצבות בה: הראשונה מתייחסת לעולה, מנחה ושלמים (שם א', א'-ב'), השנייה לקרבן חטאת (שם ד', א'), ובשתייהן פנייה אל משה - הוראה לדבר אל בני ישראל. שתי כותרות נוספות מוצבות בפרשיות של קרבן האשם: הראשונה בפתחו של אשם מעילות (שם י"ד), השנייה באשם גזילות (שם כ'). בשתייהן פנייה אל משה, ללא הוראה לאומרן אל בני ישראל.

וביתר פירוט: "ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם" (ויקרא א', א') - זוהי הכותרת לקרבן העולה, והיא משמשת כותרת כללית לפרשיית הקרבנות. בעקבותיה - כותרות משנה ובהן תיאורי מצב שונים: "אם עלה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו" (שם ג'); "ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים או מן העזים לעלה זכר תמים יקריבנו" (שם י'); "ואם מן העוף עלה קרבנו לה' הקריב מן התרים או מן בני היונה" (שם י"ד); "וכי תקרב קרבן מנחה מאפה תנור" (שם ב', ד'); "ואם מנחה על המחבת קרבנו" (שם ה'); "ואם מנחת מרחשת קרבנו" (שם ז'); "ואם תקריב מנחת בכורים לה'" (שם י"ד); "ואם זבח שלמים קרבנו אם מן הבקר הוא מקריב" (שם ג', א'); "ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים לה'" (שם ו'); "ואם עז קרבנו והקריבו לפני ה'" (שם י"ב). עד כאן יחידה ראשונה.

ושוב מוצבת כותרת, והפעם לקרבן חטאת: "וידבר ה' אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר נפש כי תחטא בשגגה" (שם ד', א'-ב'), ומיד לאחריה מעגלים שונים של חוטאים: "אם הפה המשיח יחטא לאשמת העם" (שם ב'); "ואם כל עדת ישראל ישגו" (שם י"ג); "אשר נשיא יחטא" (שם כ"ב); "ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ" (שם, כ"ז); "ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד או ראה או ידע" (שם ה', א'); "ואם לא תגיע ידו די ש"ה" (שם, ז').

שתי כותרות נוספות פותחות את קרבן אשם: הראשונה מתייחסת לאשם מעילות: "וידבר ה' אל משה לאמר: נפש

תמים יקריבנו אל פתח אהל מועד יקריב אתו לרצנו לפני ה': וסמוך ידו על ראש העלה ונרצה לו לכפר עליו: ונשחט את בן הבקר לפני ה'..." (ויקרא א', א'-ה')

מקריב הקרבן הוא הנושא בפסוקים אלו, ובהתאם לכך הוא נוקט בשורת פעולות - הקרבה, סמיכה ושחיטה - לפני ה'. בצעד שני, עוקב, מצטרפים בני אהרון הכהנים ומשלימים את פועלו:

"... והקריבו בני אהרן הכהנים את הדם וזרקו את הדם על המזבח סביב אשר פתח אהל מועד: והפשט את העלה ונתח אתה לנתחיה: ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח וערכו עצים על האש: וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר על העצים אשר על האש אשר על המזבח: וקרבו ויכריעו ירחץ במים והקטיר הכהן את הכל המזבחה עלה אשה ריח ניחוח לה': (שם, ה'-ט')

לאחר שנשחט הקרבן, הוא יוצא מגבולו של האדם ועובר לידי הכהן - בהקרבה, בזריקת הדם, בהפשטה ובניתוח, נתינת אש, עריכת עצים, והקטרה על המזבח: "עלה אשה ריח ניחוח לה'". כך בקרבן עולה, ובהתאמה בקרבנות הנוספים.

ובפרשת צו:

וידבר ה' אל משה לאמר: צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העלה הוא העלה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו: ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד ילבש על בשרו והרים את הדשן אשר תאכל האש את העלה על המזבח ושמו אצל המזבח: ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה אל מקום טהור: והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר וערף עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים: אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה: (ויקרא ו', א'-ו')

פסוקים אלו פונים אל אהרון ואל בניו, ומתעלמים כמעט לגמרי מן המקריב וממשמעות הקרבן ביחס אליו. 'עבודת המזבח', מהווה נושא בפסוקים אלו, ובהתאם - אליו מתייחסים התיאורים: 'ואש המזבח תוקד בו', 'אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה'. הממונים על עבודות אלו הם הכהנים, והם מאפשרים את עבודת המזבח.

⁷ כאן לא נאמר "ונרצה לו", ולשונות דומות לה, כבפרשה הקודמת.

מבוא לחומש כולו. חומש שבו דבר ה' אל האדם, מאוהל מועד אל בני ישראל.

כעת נשייך פתיחה זו אל המעגל הבסיסי יותר - לפרשיית הקרבנות, ולקרבן עולה בפרט. א-להים קורא למשה לנטוש את מקומו ולבוא אל הקודש, ובהתאמה - אדם נוטש את מקומו האישי, הפרטי, ומתייצב נוכח ה' באוהל מועד. פועלו הוא - ההקרבה, ביטוי לעובדה ש'הכל שלו'. בקרבן עולה הוא יקריב את המיטב - קרבן מן הבקר - גדול, זכר, וכולו יהיה לה'. את החיים הוא ישיב למקורם, וגם החלק הנשגב שבאדם - הרצון, ייטול חלק באירוע זה: "לְרַצְנוּ לִפְנֵי ה'".⁹

ומן השלם - עולת הבקר, ממשיכה הפרשייה אל עולת הצאן והעוף¹⁰, ולאחריהם - ממשיכה ומתרחבת אל כלל הקרבנות. במנחה - הנתינה היא פחותה, לא כולה לגבוה, חלק ניתן לכהנים¹¹, וגם בה מתקיים מדרג¹². לבסוף קרבן השלמים - המכיל זכר או נקיבה, רק חלק ממנו קרב לה'¹³, וגם בו מצוין מדרג הולך ופוחת בין סוגי בהמה¹⁴.

עד כאן - שלושה קרבנות הנתינים מרצון. השניים הנוספים - חטאת ואשם - הם קרבנות חובה, הבאים בתגובה לחטא. המניע להבאתם אינו רצון להתרומם אל עמדה רוחנית חדשה, כי אם הנפילה, ממנה הוא מבקש להיחלץ. מיוחדת היא החלוקה בין קרבנות החטאת השונים, המושתתת על

כי תמַעַל מַעַל וְחַטָּאָה בְּשִׁגְגָה מִקְדָּשִׁי ה' (שם, "ד-ט"ו); לאחריה מובא אשם תלוי - ללא כותרת: "וְאִם נִפְשׁ כִּי תִחַטָּא וְעָשְׂתָה אֶחָת מִכָּל מִצְוֹת ה' אֲשֶׁר לֹא תַעֲשֶׂינָהּ וְלֹא יָדַע וְאָשָׁם" (שם, "ז"); ולבסוף כותרת נוספת לאשם גזלות: "וַיִּדְבֹּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: נֶפֶשׁ כִּי תִחַטָּא וּמַעַלָה מַעַל בִּה" (שם, כ"ב"א).

קשה שלא לזהות את המדרג - קרבן נשגב המוצב בפתח, ותהליך ההולך ופוחת בהדרגה - עד לקרבן האחרון. הירידה במדרג מוצאת את ביטוייה בכותרות: הכותרת לקרבן העולה היא כותרת לכלל הפרשה, הוקדמה בה קריאה לדיבור, וכן מצוין בה המקום - 'מאוהל מועד'. גם הציווי 'אל בני ישראל' מופיע בפורמט שלם: "דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם" (שם, ב'). כל אלו מעידים על עמדה גבוהה של ה'אדם המקריב' המתואר בעקבותם. לעומת זאת - בפתיחה לקרבן חטאת, אין קריאה של ה', אין ציון לאוהל מועד, גם אין הוראה מפורטת לדבר אל העם: "דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר" (שם ד', ב'). פחותים מאלו הם קרבנות האשם, שבכותרתם נעדרת ההתייחסות אל 'בני ישראל'. ה' מדבר אל משה, ואומר את הדברים אליו, מבלי להזכיר את הדיבור אל בני ישראל.

מהות ומשמעות

פרשת ויקרא פותחת בתיאור מצב: "אָדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קֶרְבָּן לַה' - לא ציווי א-להי מתואר במילים אלו, כי אם 'סיפור דברים' על אדם המקריב קרבן לה'⁸. ומה מניעו לכך? לא ה' ולא התורה. זוהי עמדה פנימית, ביטוי לרצונו - להקריב או להשיב לא-להים את שלו. ובלשון חכמים: "אדם כי יקריב. יכול גזרה? תלמוד לומר 'כי יקריב', אינה אלא רשות" (ספרא ויקרא ב', ד'). הלשון אינה 'אדם מכס כי יקריב' שפירושה - אדם מתוך בני ישראל שיקריב. הלשון 'אדם כי יקריב מכס' פירושה - אדם שיקריב, תוך שהוא מביע את שייכותו אליכם במעשה ההקרבה. כל אלו מציבים את קרבן העולה במעמד של מעין בכורה, הקרבן במיטבו.

בעיונו לפרשת ויקרא, פתחנו בביאור הפתיחה לספר: "וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה וַיִּדְבֹּר ה' אֵלָיו מֵאֵהָל מוֹעֵד לֵאמֹר" (ויקרא א', א'). תהינו על טיבה של הקריאה, ופירשנו אותה כהזמנת משה אל 'רשות גבוה' - ממנה עשוי א-להים לדבר אליו. בכדי שמשה יוכל להיחשף אל דבר ה' עליו לעזוב את מקומו, ולאמץ את נקודת המבט של א-להים השוכן באוהל מועד. שם הצבענו על האפשרות להתייחס לפסוק זה כאל

⁸ ההוראה הא-להית באה רק בשלב שני, ומתייחסת רק לסוג הבהמה שיוקרב: 'מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם'. הבקר מצוין ראשון מפני שהוא הקרבן החשוב יותר.

⁹ הפסוק הבא מסכם את קרבן העולה: "וְהַקְטִיר הִפָּהֶן אֶת הַכֹּל הַמִּזְבֵּחַ עֲלֵה אֲשֶׁה רִיחַ נִיחֹחַ לַה'" (שם א', ט'), וזהו המופע היחידי בספר ויקרא למילה 'ניחוח' בכתוב מלא. בהמשך הפרשה יופיע ביטוי זה שוב ושוב בכתוב חסר. המופע המלא הוא ביטוי לשלימות הקיימת בעולת הבקר, יותר מבקרבנות אחרים.

¹⁰ בכותרת מוצגים שני קרבנות: "אָדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קֶרְבָּן לַה' מִן הַבְּהֵמָה מִן הַבָּקָר וּמִן הַצֹּאן תִּקְרִיבוּ אֶת קֶרְבָּנְכֶם" (שם א', ב') - ה'בהמה' מתפרטת לבקר ואחר כך לצאן. ובהמשך הפרשה: הפתיחה היא בעולת בקר זכר: "אִם עֲלֵה קֶרְבָּנוֹ מִן הַבָּקָר זָכָר תָּמִים יִקְרִיבֶנּוּ" (שם א', ג'); לאחריו צאן זכר: "וְאִם מִן הַצֹּאן קֶרְבָּנוֹ מִן הַכְּשִׁיבִים אוֹ מִן הָעִזִּים לְעֵלָה זָכָר תָּמִים יִקְרִיבֶנּוּ" (שם א', י'); ולבסוף עולת העוף: "וְאִם מִן הָעוֹף עֲלֵה קֶרְבָּנוֹ לַה' וְהִקְרִיב מִן הַתְּרִים אוֹ מִן בְּנֵי הַיוֹנָה אֶת קֶרְבָּנוֹ" (ד"ד).

¹¹ "וְהַנּוֹתֵרֶת מִן הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קֳדָשִׁים מֵאֲשֵׁי ה'" (שם ב', ג').

¹² תחילה מתייחסת התורה לסולת באופן כללי, לאחריה מפורטים: מאפה תנור, כמנחה הבסיסית, אחריה מנחה על מחבת (בה מעט שמן), מנחה על מרחשת (משופעת בשמן), ולבסוף מנחה מסוימת - מנחת ביכורים.

¹³ "וְהִקְרִיב מִזְבַּח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁה לַה' אֶת הַחֹלֶב הַמְּכֻסֶּה אֶת הַקֶּרֶב וְאֶת כָּל הַחֹלֶב אֲשֶׁר עַל הַקֶּרֶב" (שם ג', ג').

¹⁴ תחילה מדבר הכתוב על קרבן מן הבקר: "וְאִם זֶבֶח שְׁלָמִים קֶרְבָּנוֹ אִם מִן הַבָּקָר הוּא מִקְרִיב אִם זָכָר אִם נִקְבָּה תָּמִים יִקְרִיבֶנּוּ לִפְנֵי ה'" (שם ה', א'). אחריו הצאן: "וְאִם מִן הַצֹּאן קֶרְבָּנוֹ לְזֶבֶח שְׁלָמִים לַה' זָכָר אוֹ נִקְבָּה תָּמִים יִקְרִיבֶנּוּ" (ו'): כשב (ז') או עז (ב').

בשורות הבאות - נקרא בפסוק הפותח את פרשת צו, נזהה בו סוג של מבוא לפרקי הקרבנות שבעקבותיו.

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: צוֹ אֶת אֶהֱרֹן וְאֶת בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תֹּרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל מוֹקֶדֶה עַל הַמִּזְבֵּחַ כָּל הַלֵּילָה עַד הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תֹּקֵד בּוֹ (שם ו', א'-ב').

בפסוק זה הוראה למשה לצוות את אהרון ואת בניו. לא לדבר אליהם, כי אם לצוות. דומה שזוהי כותרת לפרשה של כללים וחוקים. גם הביטוי "זאת תורת העולה" מצביע על תורה, ועל מערכת החוקים המקיימת אותה. הכתוב ממשיך ומגדיר את העולה: "הוא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבוקר" - זהו זיהוי חדש לקרבן העולה. בניגוד להתמקדות באדם וברצון המלווה את מעשה ההקרבה, כעת הנושא הוא 'תורת העולה', והוא אוצר בתוכו סדר שלם של עבודה במקדש - צורך בהימצאות העולה על מוקדה; עיתוי - 'כל הלילה עד הבוקר', בו מוצגת מערכת זמן המיוחדת למקדש, שראשיתה ביום וסופה בלילה - עד בקר; אש היוקדת במזבח - "וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תֹּקֵד בּוֹ"; תרומת הדשן, ועד ההוראה החותמת - "אֵשׁ תִּמְיֵד תֹּקֵד עַל הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִקְבָּה" (שם ו', ו'). גם כאשר אין קרבנות - לא ניתן לוותר על אש המזבח, הנתפשת כמו חוקי הבריאה שבעבודת המקדש¹⁶.

באוהל מועד או בהר סיני?

בפתח דברינו שאלנו: מהו היחס בין הפתיחה, הממקמת את הדיבור באוהל מועד (ויקרא א', א'), לבין החיתום, המדבר על הר סיני - "זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולזשם ולמלואים ולזבח השלמים: אשר צוה ה' את משה בְּהַר סִינִי בְּיוֹם צִוְּתוֹ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶת קִרְבָּנֵיהֶם לַה' בְּמִדְבַר סִינִי (ויקרא ז', ל"ז-ל"ח)?"

לדעת המפרשים ששתי מערכות החוקים נאמרו במקומות ובזמנים שונים (הוזכרו לעיל בהערה 1), פרקים א' עד ה' נאמרו באוהל מועד, ופרקים ו' וז' קדמו להם ונאמרו למשה בהר סיני¹⁷. כמה קשיים רובצים לפתחה של פרשות זו: הקורא ברצף את הפרקים א' עד ה', וממשיך אל עבר פרק ו' (פרשת צו), אין לו סיבה להסתפק בשאלה מתי נאמרו

מעמדו של החוטא, לא על סוג העבירה שעבר. כהן משיח החוטא לאשמת העם, או 'כל עדת ישראל' (לפי חז"ל: הסנהדרין) החוטאים - מקריבים את הקרבן המשמעותי ביותר - פר, זכר, בדומה לחטאות פנימיות - בהם מזים את הדם כנגד הפרוכת ועל גבי מזבח הזהב; שלישי הוא הנשיא - המקריב שעיר עיזים זכר, חטאתו היא חיצונית, ובה מזים את הדם על גבי המזבח החיצון (העולה); אחרון הוא עם הארץ המביא שעירת עיזים או כשבה נקיבה, וחטאתו היא חיצונית - בה נזרק הדם על מזבח החיצון.

הקרבן האחרון הוא - האשם. מדוע הוא נדחה לאחר קרבן החטאת? ניתן להציע שתי תשובות: ראשית, בקרבן החטאת הנושא הוא מעמדו של האדם החוטא (כהן משיח, 'כל עדת ישראל', נשיא, עם הארץ), ללא חלוקה בין חטא לחטא. באשם לעומת זאת - הנושא הוא חטאים מסוימים עליהם התחייב: אשם מעילות, אשם תלוי ואשם גזילות. מעבר זה מן הכלל אל הפרט, מתאים למבנה הכולל של הפרשיות הפותח בכלל ועובר אל הפרט. הסבר נוסף: בניגוד לקרבן חטאת, הבא על עבירה בשוגג, ללא הבחנה בין עבירה לעבירה ('אחת ממצוות ה' אשר לא תעשנה'¹⁵), בקרבן אשם הגורם המחייב הוא 'אשמה' - עמדה פנימית קשה בה נתון האדם. מעבר לפעולת החטא, קיים משבר באמון, ולכן המענה אינו פשוט כבקרבן חטאת. האשם הראשון - 'אשם מעילות', במהותו מתאר שבר של מעילה בה'. 'אשם תלוי' - מדבר על מצב בו אדם אינו יודע אם חטא או לא. עצם אי הידיעה מבטא עמדת ריחוק, חוסר קשר וניתוק. 'אשם גזילות' מכיל שורה של משברי אמון בין אדם לחברו: בהכחשה שחברו הפקיד אצלו פיקדון, בגזל או בעושק.

הקרבנות בפרשת צו

בשורות הבאות נשרטט קווים לאופייה של תורת הקרבנות בפרשת צו. תחילה, נציין כמה מן ההבדלים שבין שתי הפרשיות.

בניגוד לפרשת ויקרא הפונה אל 'בני ישראל', פרשת צו פונה - לאהרון ולבניו (שם ו', ב'); בניגוד למבנה פרשת ויקרא - בו פתיחה בהקרבה מרצון בקרבן העולה, וסיום בחובת נתינה בקרבנות החטאת והאשם, בפרשת צו מושתת המדרג על דרגת הקדושה של הקרבן: פתיחה בעולה הנשרפת כליל לה', לאחריה קודשי קודשים - מנחה, חטאת ואשם, ולבסוף קודשים קלים בקרבן השלמים; בניגוד לתהליך ההקרבה המתואר בפרשת ויקרא, פרשת צו עוסקת בהלכות שלאחר ההקרבה.

¹⁵ "וַיְדַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר נֶפֶשׁ כִּי תִחַטָּא בְשִׁגָּגָה מִכָּל מִצְוַת ה' אֲשֶׁר לֹא תַעֲשֶׂינָהּ וְעָשָׂה מֵאֲחַת מֵהֵנָּה" (ויקרא פרק ד, ב).

¹⁶ מתוך אבחנה זו ניתן לשוב אל שתי הפרשיות וליישב קשיים העולים מביניהן. לדוגמה - מיקומו של קרבן השלמים: בפרשה הראשונה הנושא הוא התהליך העובר על האדם, ולכן הרצון הקיים בקרבן שלמים מציב אותו לפני לחטאת ולאשם. בשנייה - נדחתה 'תורת השלמים' לסוף הפרשה, מכיוון שבפרשה זו, כאשר הקודש הוא הנושא קרבן בו קיימת אכילה אינו המעולה ביותר.

¹⁷ רד"צ הופמן כורך פרשה זו לציווי על ימי המילואים בשמות כ"ט, כהמשך לקרבנות המילואים ולקרבן התמיד.

בחתומה לפרשת צו בוחר הכתוב לשייך את מיקומם אל ההקשר הרחב יותר - אל הר סיני²¹.

מהו ההבדל בין 'הר סיני' לבין 'אהל מועד'? אוהל מועד הוא מקום פנימי, המגלם התוועדות פרטית בין ה' לבין משה. הר סיני מגלם מקום גבוה, את המקום הרחוק מעולמו של העם, את ממד הנצח.

דומה ששני הקשרים אלו מעניקים פרספקטיבות שונות לשתי הפרשיות. בראשונה מתייחד ה' עם משה, ומעמדה זו באה לעולם פרשה המתארת את טבעו של האדם המבקש להקריב קרבן גם להקריב/לקרב עצמו לה'. בפרשה השנייה עוזב הכתוב את האינטימיות שבהתייחדות, ומציין את הר סיני כהקשר. סמליותו - כמקום בו ניתנה תורה, וכעת הוא משמש הקשר לתורת הקרבנות. בתורה זו - נוכח המקדש, נוכח המזבח ונוכח מערכת החוקים המהווה מעין חוקי בריאה לעבודת המקדש. מעל לכל אלו - השוכן, המופיע במידה המיוחדת לו בספר ויקרא.

סוף דבר

עיון זה נפתח בחזרה לאחור אל חתימת ספר שמות, אל בניית המשכן, המנכיח מעתה באופן קבוע את א-להים בארץ. בעקבות נוכחות זו התבקשה שאלה - מהו המענה לפער הגדול, שכבר גבה מחיר כבד בחטא העגל?

שני פתרונות הוצעו לסתירה, בשני החומשים העוקבים. ספר ויקרא הציע - 'הנכחה של השמים', ספר במדבר הציע - 'העצמה של העם'. בעיון זה באנו בשערי הפרשיות הפותחות את ספר ויקרא. משה נקרא על ידי ה' מאוהל מועד, ונחשף שם אל מבט א-להי, גבוה על המציאות. כעת מתבררת עובדה זו באופן מדויק יותר. הקריאה אל משה לא שלפה והרחיקה אותו מעולמם של בני אדם, כי אם הקרינה עליה. בעקבות הקריאה - מתואר אדם המבקש להקריב - לפני ה'. הבקשה - מקפלת בתוכה רצון להשתחרר מכבלי החומר, מן ההשתקעות בו, ולפגוש פני אל. עוד התברר לנו בעיון זה, דבר על היחס שבין פרשת ויקרא לבין פרשת צו.

²¹ תמיכה גדולה לקריאה זו משתקפת בשני הפסוקים החותמים את פרק ז': "זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלוואים ולזבח השלמים: ביום צאתו את בני ישראל להקריב את קרבניהם לה' במדבר סיני". בפסוק הראשון מילות סיכום לתיאורי הפרקים ו' וז' (הקרבנות מתוארים בו על פי הסדר המובא בפרקים אלו). בפסוק הנוסף מצוין זמנם - 'ביום צוואתו את בני ישראל להקריב את קרבנותיהם'. פירוש - ביום בו נצטוו ישראל על הקרבנות - בפרקים א' עד ה'. משמעות הדברים היא שפרקים ו' וז' הם המשך ישיר לפרקים הראשונים, שהרי הם נאמרו עוד באותו יום. עוד עולה מפסוק זה פער בין פרק ו' וז' המשויכים אל 'הר סיני', לבין הפרקים הראשונים המשויכים תחילה אל אוהל מועד, וכעת הם משויכים אל מדבר סיני.

פרקים ו' וז', מכיוון שיש בהם רצף הגיוני לתיאורים שקדמו להם. כיוון שכך, צריכה להיות סיבה טובה מאד לעקור פרשה זו ממקומה, ולהקדים את זמנה במנותק מהקשר הפרשיות בו היא מצויה. קושי נוסף מתייחס אל פסוק החתימה: "אשר צוה ה' את משה בהר סיני ביום צאתו את בני ישראל להקריב את קרבניהם לה' במדבר סיני (שם ז', ל"ח). פסוק זה מציין את העיתוי לציווי הכהנים (בפרקים ו'-ז') כמי שנאמר באותו יום בו נאמר הציווי לבני ישראל להקריב את קרבנותיהם לה' במדבר סיני. באיזה ציווי מדובר? קריאה פשוטה תיחס מילים אלו אל הפרשה הראשונה של ספר ויקרא, שם מופיע הציווי הכולל לישראל על הבאת הקרבנות.

בשורות הבאות תוצע פרשנות נוספת: לכל הדעות, במהלך כל ספר ויקרא חונה העם בהר סיני, במקום אליו הגיעו בפרשת יתרו¹⁸. שם הם חונים כמעט שנה, ועזיבתם אותו מתוארת בפרשת בעלותך¹⁹. כיוון שכך, פתיחה בפנייה אל משה באוהל מועד (לאחר בניית המשכן), והמשך בפנייה בהר סיני - אינן עומדות בסתירה, שהרי גם לאחר בניית המשכן המשיך העם לחנות למרגלות ההר²⁰. אם כדברינו, כך תיראה התמונה: ספר ויקרא פותח בשייך דבר ה' אל אוהל מועד. אמנם, האוהל היה ממוקם למרגלות הר סיני, אך הפרשייה בחרה להתעלם מפרספקטיבה זו. לעומת זאת,

¹⁸ "בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני: ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר" (שמות י"ט, א-ב).

¹⁹ "ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה העין מעל משכן העדת: ויסעו בני ישראל למסעיהם ממדבר סיני וישפן העין במדבר פארן" (במדבר י', "א-ב"), ומיד - "ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים וארון ברית ה' נסע לפניו דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה" (במדבר י', ל"ג).

²⁰ הזיהוי 'להר סיני' כמקום חנייתם לאחר שכבר נבנה המשכן מפורש ברמב"ן: "ויתכן כי טעם בהר סיני, במקום הזה לפני הר סיני, והוא באהל מועד, וכן עולת תמיד העשויה בהר סיני (במדבר כ"ח, ו'), כי איננו בהר ממש, כי עולת תמיד לא התחילו בה רק באהל מועד, דכתיב וזה אשר תעשה על המזבח וגו' (שמות כ"ט, ל"ח), וכן ויסעו מהר ה' (במדבר י', ל"ג), וכן רב לכם שבת בהר הזה (דברים א', ו'): והטעם בכל אלה, כי ישראל חנו לפני הר סיני בקרוב לו, דכתיב (שמות י"ט, ב') ויחן שם ישראל נגד ההר, ושם עמדו עד נסעם משם למדבר פארן. והנה עשו אהל מועד והקימו אותו לפני ההר במזרחו, ושם התחילו בעולת התמיד, ובשנה השנית נצטוו על הדגלים והעמידו האהל בתוך המחנות בנסעם. ולפיכך אמר הכתוב בכאן כי זאת התורה לעולה ולכל הקרבנות שצוה השם בהר סיני ביום צוואתו במדבר סיני, יגיד כי היה בהר סיני ובמדבר סיני, להודיע שלא היתה בהר ממש במקום הכבוד ששם דיבר עמו עשרת הדברות, ולא במדבר סיני אחרי שנסעו מלפני ההר, אבל היה במדבר סיני לפני ההר, בתחומו וקרוב לו, ושם אהל מועד. כמו שאמר בתחילת הענין (לעיל א) ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד, הודיע אותנו עתה מקום אהל מועד (רמב"ן בפירושו לז', ל"ח).

הראשונה - משרטטת את העמידה לפני השכינה - מנקודת מבטו של האדם, הנוכח לפני ה'. השנייה - משרטטת את תורת הקרבנות שבספר ויקרא ואת חוקי המקדש, המגלמים את השכינה - במופעה המיוחד לספר זה. עוד התברר לנו הרצף המתקיים בין הציווי לכל ישראל בראשונה, לבין הציווי לכהנים בפרקים ו' וז'. רצף זה מעמיד את 'תורת הקרבנות' המוצגת בפרשת צו כקומה שנייה המושתתת על הקומה הראשונה. נקודת המוצא היא - האדם המקריב, מרצונו ומטבעו, ועל גבי בסיס זה מעמיד הכתוב כללים וחוקים לתורת הקרבנות²².

חכמים במדרשיהם מדברים על ביטול הקרבנות לעתיד לבוא²³, ודומה שהמבנה בו ערוכים שני הפרקים - 'טבע' ובעקבותיו 'תורה', עשוי לשמש מרכיב חשוב בלימודה של סוגיה זו, לקראת העתיד לבוא²⁴.

• •
• כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב שמעון קליין, תשע"ה •
• עורך: מתנאל בן אבי •
• •
• בית המדרש הווירטואלי •
• מ"סודו של •
• The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash •
• האתר בעברית: <http://vbm.etzion.org.il> •
• האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> •
• משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 •
• דוא"ל: office@etzion.org.il •
• •

²² מבנה זה אינו מובן מאליו, ומנגד עומדת מחשבה הרואה את חוקי המקדש כנקודת מוצא, ובעקבותיהם - פועלו של האדם.

²³ לדוגמא: "רבי פנחס ורבי לוי ורבי יוחנן בשם ר' מנחם דגליא לעתיד לבא כל הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינו בטל... (ויקרא רבה צו, פרשה ט). ראה עוד בעולת ראייה א, רצ"ב.

²⁴ כוונתנו היא למשקל שיש לסוג העבודה המוצג בספר ויקרא - עבודה שהמוקד בה הוא ההתבטלות לפני ה', יחסית לעבודה שבה המוקד הוא במפגש עם השכינה, ובהעצמה שהיא גורמת לאדם - ואכמ"ל.

